

Конституційне право

УДК: 340.12:342.4

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15589196>

**Поняття та предмет конституційної юстиції: науково-теоретичний
аналіз**

Куненко Ірина Сергіївна

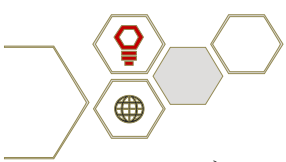
кандидат юридичних наук, доцент,

e-mail: i.kunenko@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0003-1919-9198>

Прийнято: 19.05.2025 | Опубліковано: 29.05.2025

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню поняття та предмета конституційної юстиції як окремого виду юридичної діяльності. Автор обґрунтовує необхідність уніфікації підходів до розуміння поняття «юстиція» та виокремлення її видів відповідно до предметного критерію здійснення правоохоронної функції держави, тобто за характером правопорушень та юридичної відповідальності за них. Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування сутності конституційної юстиції як окремого виду юстиції у межах єдиної системи публічно-правового захисту та з'ясування її предмета. У результаті проведеного аналізу доведено, що конституційна юстиція має власну нормативну підставу, суб'єктів реалізації та особливий предмет. Запропоновано розглядати її як самостійний вид юстиції поряд із кримінальною, адміністративною, цивільною та дисциплінарною. У статті наведено авторське визначення конституційної юстиції як особливого виду юстиції, що передбачає здійснення уповноваженими конституцією та/або законом суб'єктами на основі принципу законності юридичної діяльності, спрямованої на виявлення та усунення у нормативно-правових актах правопорушень через встановлення відповідності даних актів Основному закону держави. Визначено,*



що даний вид юстиції пов'язаний з правопорушеннями у законодавчій діяльності, а її метою є охорона конституційних положень від їх порушення. Розкрито основні функції цього виду юстиції. Встановлено, що її предметом є: захист від порушення законодавцем норм конституції, якими регулюються правовідносини у законодавчому процесі, контроль за внесенням змін до самої конституції та встановлення відповідності законодавчих актів держави її основному закону; розв'язання конституційних конфліктів між гілками державної влади, а також тлумачення основного закону та захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб шляхом розгляду конституційних скарг.

Зроблено висновок про необхідність подальшого розвитку теоретичної бази для вдосконалення нормативного регулювання й реалізації конституційної юстиції на практиці.

Ключові слова: юридична діяльність, юстиція, конституційна юстиція, предмет юстиції, охорона конституції, конституційний контроль, тлумачення конституції.

The concept and subject of constitutional justice: a theoretical and legal analysis

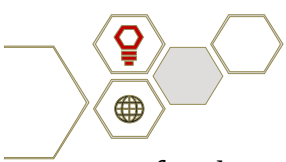
Kunenko Iryna

PhD in Law, Associate Professor,

e-mail: i.kunenko@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0003-1919-9198>

Abstract. *The article is devoted to the study of the concept and subject of constitutional justice as a separate type of legal activity. The author justifies the need to unify approaches to understanding the concept of "justice" and to distinguish its types in accordance with the objective criterion of the implementation of the law enforcement function of the state, that is, by the nature of offenses and legal liability*

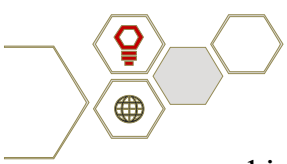


for them. The purpose of the study is the scientific and theoretical substantiation of the essence of constitutional justice as a separate type of justice within the framework of a single system of public legal protection and the clarification of its subject. As a result of the analysis, it is proven that constitutional justice has its own regulatory basis, subjects of implementation and a special subject. It is proposed to consider it as an independent type of justice along with criminal, administrative, civil and disciplinary. The article presents the author's definition of constitutional justice as a special type of justice, which involves the implementation by subjects authorized by the constitution and/or law on the basis of the principle of legality of legal activity aimed at identifying and eliminating violations in regulatory legal acts by establishing the compliance of these acts with the Basic Law of the state. It is determined that this type of justice is associated with violations in legislative activity, and its purpose is to protect constitutional provisions from their violation. The main functions of this type of justice are revealed. It is established that its subject is: protection from violation by the legislator of the norms of the constitution that regulate legal relations in the legislative process, control over amendments to the constitution itself and establishment of the compliance of the state's legislative acts with its basic law; resolution of constitutional conflicts between the branches of state power, as well as interpretation of the basic law and protection of the rights and freedoms of individuals and legal entities by considering constitutional complaints.

The conclusion is made about the need for further development of the theoretical basis for improving regulatory regulation and implementing constitutional justice in practice.

Keywords: *legal activity, justice, constitutional justice, subject of justice, protection of the constitution, constitutional control, interpretation of the constitution.*

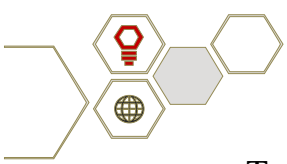
Постановка проблеми. У сучасній науковій думці відсутнє єдине розуміння не тільки поняття «конституційна юстиція», але й поняття «юстиція» як правового феномена, що, у свою чергу, зумовлює теоретичну невизначеність її видового поділу. Юридична наука лише фрагментарно підходить до



класифікації видів юстиції, при цьому здебільшого не визначаючи ані змісту родового поняття, ані критерію, за яким має здійснюватися видовий розподіл. Неузгодженість теоретичних підходів до розуміння конституційної юстиції, її предмета та відмежування від суміжних понять (конституційного контролю, правосуддя, юрисдикції) ускладнює не лише наукове осмислення цього інституту, але й його належне нормативне закріплення та реалізацію на практиці. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю формування цілісного уявлення про конституційну юстицію як специфічний вид юридичної діяльності держави, що має власний предмет і місце в загальній системі юстиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності конституційної юстиції, її природи, функцій і зв'язку з іншими юридичними явищами займалися І. Алексєєнко, В. Гергелійник, А. Грабильніков, В. Кампо, В. Оніщук, О. Погребний, М. Савчин, В. Скомороха, О. Скрипнюк, В. Тацій, Ю. Тодика, Т. Цимбалістий, В. Шаповал та інші.

В енциклопедичних та наукових джерелах, конституційну юстицію визначають як : 1) організаційно-правову форму реалізації конституційного судового контролю, суди спеціальної (конституційної) юрисдикції або суди загальної юрисдикції та їхні функції щодо вирішення питання відповідності різних нормативно-правових актів або тільки законодавчих актів конституції [1, с. 275-276; 2, с. 10-11; 3]; 2) особливого роду судові органи – конституційні суди або квазісудові органи та їх діяльність із здійснення конституційного контролю [4, с. 202; 5, с. 284-285; 6]. 3) конституційно-правовий інститут, що реалізується спеціалізованими органами в межах судової чи контрольно-наглядової гілок влади, діяльність якого полягає у забезпеченні верховенства основного закону держави шляхом: перевірки, виявлення, констатації та усунення неконституційних актів; тлумачення конституції та законів; вирішення конституційних конфліктів та контролю за дотриманням меж реалізації повноважень інших гілок влади в нормотворчому процесі через прийняття загальнообов'язкових та остаточних за своїми юридичними наслідками рішень [7, с. 9].

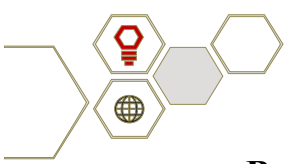


Термін «конституційна юстиція» вживається як синонім до таких понять, як « конституційне правосуддя», «конституційна юрисдикція» та «судовий контроль»[8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявні вагомі теоретичні напрацювання, у сучасній науці конституційного права залишається низка дискусійних питань, які потребують подальшого осмислення. Насамперед ідеться про відсутність єдиного підходу до визначення конституційної юстиції як самостійного виду юстиції на основі чітко окресленого критерію класифікації, її змісту та співвідношення з поняттями «правосуддя», «юрисдикція» та «конституційний контроль», а також визначення її ролі в загальній системі юстиції.

У межах цього дослідження автор ставить завдання не лише систематизувати існуючі підходи до розуміння конституційної юстиції, а й зробити власний теоретичний внесок у розвиток цієї тематики. Зокрема, пропонується для визначення видів юстиції обрати предметний критерій здійснення правоохоронної функції держави, тобто характер правопорушень та юридичної відповідальності за них . Такий підхід дозволяє більш чітко виділити конституційну юстицію як самостійний вид юстиції, специфічна природа якого зумовлена потребою охорони норм Основного закону. Крім того, у статті формулюється авторське визначення поняття конституційної юстиції та її предмета . Дослідження спрямоване на поглиблене розкриття теоретико-правової природи конституційної юстиції, подолання теоретичної невизначеності щодо сутності та місця конституційної юстиції в правовій системі , формування цілісного уявлення про її предметну сферу, ознаки та функціональне призначення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є науково-теоретичний аналіз конституційної юстиції як окремого виду юстиції та визначення її предмета з позицій цілісної концепції юстиції як особливої сфери юридичної діяльності, пов'язаної з охороною права.



Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, класифікація видів юстиції повинна базуватися насамперед на її загальному розумінні як особливої сфери державного управління, в якій здійснюється специфічна юридична діяльність з охорони права, що пов'язана з порушеннями права.

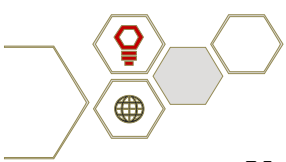
Ми вважаємо, що види юстиції, розрізняються між собою залежно від характеру порушення вимог щодо юридичної діяльності при утворенні та реалізації правових норм. Такі порушення можуть мати місце: 1) при встановленні норми, тобто в законодавчій діяльності; 2) при введенні встановленої норми в дію, у підзаконній юридичній діяльності; 3) в процесі дії й застосування норми права. В таких випадках виникає зумовлена правовою формою функціонування держави об'єктивна необхідність в особливій юридичній діяльності, підпорядкованій охороні права від його порушення, тобто об'єктивна необхідність усунення актів правопорушень.

Для визначення видів юстиції ми обираємо предметний критерій здійснення правоохоронної функції, тобто характер правопорушень та юридичної відповідальності за них.

Таким чином, є підстави виокремити наступні предметні сфери: 1) законодавча сфера і порушення юридичних норм у законодавчій діяльності; 2) адміністративна сфера і порушення норм в сфері виконавчої діяльності (адміністративної функції); 3) правоохоронна сфера, що пов'язана з усіма іншими порушеннями правових норм, які мають місце в національній правовій системі при їх застосуванні та виконанні суб'єктами права.

До вказаних вище порушень належать конституційні правопорушення (конституційно-правові делікти), кримінальні, адміністративні, цивільні та дисциплінарні правопорушення при реалізації конкретних правовідносин.

З огляду на такий вибір критерію видового поділу сфери юстиції, на нашу думку, є підстави виокремити такі види юстиції: конституційна, адміністративна, кримінальна, цивільна та дисциплінарна юстиція. Даний видовий поділ охоплює увесь обсяг родового поняття юстиції, що відповідає вимогам логіки щодо видового поділу родових понять [9].



У межах запропонованої класифікації видів юстиції доцільно окремо розглянути конституційну юстицію та з'ясувати її предмет.

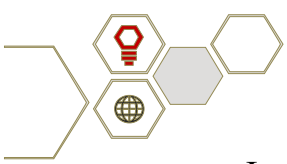
Огляд існуючих наукових позицій щодо природи конституційної юстиції засвідчує відсутність єдиного підходу, а порівняння практики різних країн демонструє значну варіативність як суб'єктів конституційної юстиції (суди, спеціальні комітети, квазі-судові органи), так і предмета їхньої діяльності.

Така ситуація, на нашу думку, зумовлена недостатньою визначеністю загального поняття юстиції і, як наслідок, невизначеністю критерію її видового поділу.

У науковій літературі до характерних рис конституційної юстиції відносять: а) інцидентний характер, що означає здійснення повноважень органами конституційної юстиції виключно на підставі звернення уповноважених суб'єктів; б) процесуальний характер діяльності, за якого діяльність конституційної юстиції детально врегульована правовими нормами; в) винятково правовий характер діяльності, за якого конституційна юстиція обґрунтовує свої рішення виключно на основі конституційних норм і право розсуду у застосуванні цих норм є істотно обмеженим; г) за змістом конституційна юстиція здійснює тлумачення конституції, уточнює первинний зміст конституційних норм [3].

Аналіз законодавства різних держав, засвідчує, що в більшості з них сформувався окремий вид юридичної діяльності, сутність якого полягає в тому, щоб забезпечити верховенство Основного закону, а головним змістом цієї діяльності є перевірка чинного законодавства з метою усунення порушень, які допускаються органами державної влади [10].

З нашої точки зору, конституційна юстиція – це специфічний вид юстиції, що передбачає здійснення уповноваженими конституцією та/або законом суб'єктами на основі принципу законності юридичної діяльності, спрямованої на виявлення та усунення у нормативно-правових актах правопорушень через встановлення відповідності даних актів Основному закону держави.



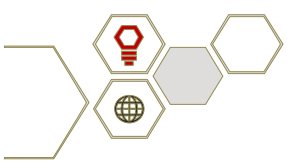
Із поняття конституційної юстиції випливає, що даний вид юстиції пов'язаний з правопорушеннями у законодавчій діяльності, а її метою є охорона конституційних положень від їх порушення. В свою чергу охорона конституції зазвичай реалізується шляхом здійснення конституційного контролю та офіційного тлумачення її положень, що можна визначити ключовими функціями конституційної юстиції.

У доктрині конституційного права конституційний контроль розглядають як специфічну функцію компетентних державних органів, метою здійснення якої є забезпечення верховенства конституції в системі нормативних актів шляхом перевірки на відповідність конституції актів і дій органів публічної влади, а також громадських об'єднань, які активно діють у сфері державно-владних відносин. Іноді конституційний контроль визначають широко: як діяльність парламенту, глави держави, судів або інших органів, пов'язану з вирішенням питання відповідності різних нормативно-правових або тільки законодавчих актів конституції. У деяких випадках ідеться про здійснення конституційного контролю народом шляхом референдуму [11, с. 39].

Огляд наукових джерел дозволяє окреслити основні напрями реалізації функції конституційного контролю, а саме:

1) контроль за законністю внесення змін до самої конституції та встановлення відповідності законодавчих актів держави її Основному закону. Перелік таких нормативно-правових актів визначається законодавством різних держав по-різному. Ними можуть бути: акти парламенту (закони, регламенти тощо), акти глави держави, акти органів виконавчої влади (уряду, центральних і місцевих органів виконавчої влади), акти суб'єктів федерації, акти судових органів та органів прокуратури, а також міжнародні договори [8]. Як наслідок, такі акти чи їх окремі положення, що не відповідають конституції визнаються недійсними і втрачають юридичну силу.

2) Розв'язання конституційних конфліктів між різними гілками державної влади. Вони можуть виникати щодо розмежування повноважень, прийняття рішень або визнання певних дій неконституційними, компетенційних спорів між



вищими органами державної влади, між органами федерації та органами її суб'єктів, між центральною владою і автономіями, місцевою владою.

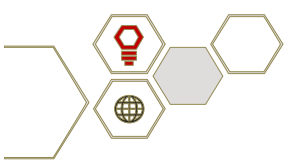
3) Забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина, юридичних осіб через інститут конституційної скарги. У правових системах багатьох держав така скарга є одним із основних засобів захисту фундаментальних прав особи та зазвичай чітко закріплюється в законодавстві.

Питання функціонування інституту конституційної скарги знайшло своє ґрунтовне відображення у доповіді Венеціанської комісії «Про прямий доступ до конституційного правосуддя» [12]. Визначаючи її роль як одного із механізмів, що дозволяє звертатись до органу конституційного правосуддя у разі порушень конституційно охоронюваних прав, Європейська комісія «За демократію через право» зазначила, що конституційна скарга має на меті сприяння розвитку внутрішньодержавних засобів правового захисту та спрямована на створення передумов для захисту прав людини через інструменти конституційного правосуддя [12].

З внесенням змін до Конституції України вказаний інститут було запроваджено і в нашій державі – клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга може подаватися тільки після вичерпання всіх інших національних засобів юридичного захисту та якщо застосований в остаточному судовому рішенні в справі особи закон, на думку суб'єкта права на таку скаргу, є неконституційним [13].

Таким чином, на підставі аналізу видів конституційного контролю, можна визначити, що його об'єктами є акти відповідних суб'єктів (органів, посадових осіб, об'єднань тощо). При цьому перелік об'єктів конституційного контролю досить широкий і визначається по-різному у різних державах.

З цього ми робимо висновок, що предметом конституційної юстиції є юстиційна діяльність, спрямована на попередження та усунення порушень



законодавцем, а також іншими суб'єктами законодавчої діяльності тих конституційних положень, якими регулюються правовідносини, пов'язані з ухваленням нормативно-правових актів, визначених чинною Конституцією.

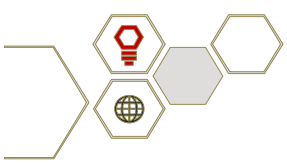
Що стосується тлумачення конституції, як юридичної діяльності, то воно зазвичай здійснюється шляхом прийняття в особливому провадженні рішення про тлумачення конституційних положень, яке безпосередньо не пов'язано із розглядом порушення права у конкретному правовідношенні, за зверненням визначених законом, переважно конституцією, суб'єктів звернення.

Вказану діяльність, на нашу думку, також можна віднести до предмета конституційної юстиції з таких міркувань.

Так, термін «тлумачення» визначається як: пояснення, роз'яснення сенсу, значення будь-яких явищ; пізнання смислу, розумного змісту будь-чого; процес визначення, що щось означає; встановлення значення, яке було надано словам чи іншим виразникам намірів; розуміння, яке хтось має стосовно значення чогось [14]; раціональна діяльність, яка надає значення юридичному тексту [15]. У наукових джерелах звертається увага на те, що тлумачення являє собою особливий вид правової діяльності [16].

Розуміння змісту нормативно-правового акта та його норм дає змогу суб'єкту вибрати правильний варіант поведінки та реалізувати правові приписи, які в ньому містяться [17]. Тлумачення Конституції України має на меті з'ясування змісту конституційно-правових норм з урахуванням позиції законодавця й актуальних конституційно-правових умов. Згадане тлумачення є інтелектуально-вольовою юридичною діяльністю уповноваженого органу державної влади, який відповідно до законодавчо встановлених вимог та процедур здійснює інтерпретацію положень Конституції, розкриває їх зміст, що в результаті відображається у офіційному акті тлумачення з метою усунення невизначеності розуміння Конституції та забезпечення належного її застосування [18].

На наш погляд, таке уявлення про тлумачення конституції є недостатньо конкретним. Насправді, офіційне тлумачення конституційних положень

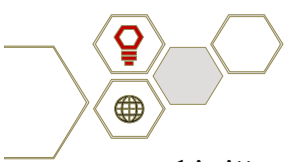


покликане усунути їх неоднозначність при застосуванні, шляхом визначення точного нормативного змісту відповідних положень. У цьому сенсі офіційне тлумачення може розглядатися як продовження законотворення за межами законодавчого (конституційного) процесу, оскільки таким чином нормативний зміст набуває своєї остаточної завершеності. Необхідність у такому тлумаченні виникає у зв'язку з порушеннями права, які полягають у недотриманні вимоги щодо правової визначеності юридичних норм через порушення юридичної техніки законотворення.

Правову визначеність часто розглядають в якості складової принципу верховенства права, у близькому до доповіді Венеціанської комісії 2009 р. трактуванні. У пп. 44-51 доповіді зазначається, про «важливість принципу юридичної визначеності в контексті довіри до судової системи та правовладдя, розвитку економічної системи; доступності нормативно-правових актів; дотримання їх приписів; застосування їх передбачувано і послідовно; доведення їх до загального відома; передбачуваність стосовно їх наслідків; формулювання їх з достатньою мірою чіткості; надання дискреційних повноважень має бути гарантованим процедурою, що унеможлиблює зловживання ними; юридичні норми мають бути зрозумілими та точними; остаточні рішення національних судів не повинні оспорюватися; додержання державою взятих на себе зобов'язань; дотримання засадничих прав завдяки якісним нормативно-правовим актам; запровадження механізмів усунення неузгодженості на практиці» [19].

Деякі автори до змісту даного принципу відносять вимоги щодо: якості законів (чіткість, точність, зрозумілість та передбачуваність законодавства), оприлюднення законів та інших нормативно-правових актів, остаточності рішень суду та їх виконання, неможливості зворотної дії законодавства та захисту легітимних очікувань [20, с. 97].

Таким чином, одним із ключових елементів принципу правової визначеності є зрозумілість і однозначність правової норми, її чітке та точне формулювання. При порушенні вказаних вимог виникає необхідність в

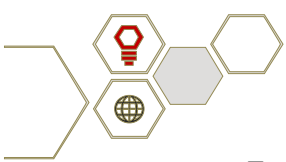


офіційному тлумаченні відповідних положень правової норми спеціальним суб'єктом юстиційної діяльності.

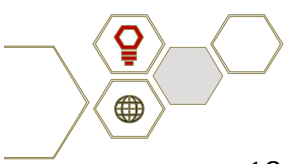
Висновки. Узагальнюючи викладене зазначимо, що конституційна юстиція перш за все покликана врегульовувати правопорушення в законодавчій сфері, для того щоб органи законодавчої влади діяли в межах конституції. Її предметом є захист від порушення законодавцем норм конституції, якими регулюються правовідносини у законодавчому процесі, контроль за внесенням змін до самої конституції та встановлення відповідності законодавчих актів держави її основному закону, розв'язання конституційних конфліктів між гілками державної влади, а також тлумачення основного закону та захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб шляхом розгляду конституційних скарг.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 2001. Т. 3 : К–М. 2001. 792 с.
2. Алексеєнко І. Європейська модель конституційної юстиції: теоретико-правові проблеми становлення та розвитку: Автореф. дис....канд. юрид. наук: 12.00.01 К., 2001. 16 с.
3. Савчин М. Конституційна юстиція та забезпечення конституційного порядку: 2005–2020 : монографія Ужгород: Рік-У, 2020 384 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/29270> (дата звернення: 07. 04. 2025).
4. Шпяхтун Н. Конституційне право: Словник термінів. К.: «Либідь», 2005. С. 202.
5. Грабильніков А. Конституційна юстиція в Україні: до визначення поняття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 1. С. 3-7. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_1_3 (дата звернення: 07.04.2025)
6. Шаповал В. Конституційна юстиція. Юридична енциклопедія. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бахана, 2002. Т. 3.



7. Гергелійник В. Правові проблеми становлення та функціонування конституційної юстиції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.02 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К. 2000. 18 с.
8. Цимбалістий Т. Конституційна юстиція в Україні: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2007. 200 с. URL : <https://surl.lu/bljbu> (дата звернення: 07. 04. 2025).
9. Конверський А. Логіка. Підручник для студентів юридичних факультетів. 3-тє вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с. URL: <https://surl.lu/jmqrjy> (дата звернення: 07. 04. 2025).
10. Георгіца, А. З. Конституційне право зарубіжних країн [Текст] : підручник / А. З. Георгіца. Тернопіль : Астон, 2003. 432 с.
11. Панкевич О. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 260 с.
12. Study On Individual Access to Constitutional Justice. URL: <https://surl.li/joobfr> (дата звернення: 07. 04. 2025).
13. Про Конституційний суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 11. 04. 2025).
14. Black's Law Dictionary. Eighth edition / editor in Chief B. A. Garner. St.Paul: Thomson-West, 2007. 1810 p.
15. Barak, Aharon. The Judge in*a Democracy. Princeton, NJ [u.a.]: Princeton Univ. Press, 2008. P. 122.
16. Копе́йчиков В. Теоретичні і практичні питання тлумачення конституції. *Вісник Академії правових наук України*. 1996. № 7. С. 61–68.
17. Кельман М., Мурашин О., Хома Н. Загальна теорія держави та права: підручник. 3-тє вид., стереотип. Львів: Новий Світ-2000, 2007. 584 с.
18. Богданевич Т. Офіційне тлумачення Основного Закону Конституційним Судом України дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2019. 244 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/71066487-924c-4e2c-b728-6a981232f553/content> (дата звернення: 11. 04. 2025).



19. Доповідь про правовладдя Європейської комісії «За демократію через право» Венеційської комісії (25–26 березня 2011 року). *Право України*. 2019. № 11. С. 14–38. URL: <https://surl.li/qttihr> (дата звернення: 11. 04. 2025)

20. Матвєєва Ю. Поняття та розуміння принципу правової визначеності. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 93–97.